

tozatossága viszont, egyik kísérlettől a másikig, az értelmi tehetőség állandótlanságára, a használt szavak nagy száma az eszmébségre szolgált Bourdonnak bizonyítékul.

Említsük még fel, hogy főnevek és melléknévek ritkán suggeráltak igéket, alig fordultak elő ily társítások: *toll* — *írni*, vagy: *hideg* — *melegedni*.

Mindent összevéve Bourdon 5739, főnévre adott válasz közül csak 225-at talált igét, és 1486 melléknévre adott válasz közt csak 45-öt igét. Ellenben gyakoriak a főnévnek főnévvel, vagy főnévnek melléknévvvel való társításai (5732 főnévre 9175 főnév s 2339 melléknév), épen úgy melléknévnék főnévvel vagy melléknévvvel való társításai (előbbi 42 %, utóbbi 55 %).

Nem mellőzhetjük megemlíteni még, hogy a „Revue philosophique“ e füzete közli *Pekár Károly* munkatársunknak az „Athenaeum“ ez évi első számában bemutatott „Új eredmény a physiologiai aesthetikában“ című jeles értekezését „Astigmatisme et esthetique“ czímen.

—n—r.

* * *

A *Revue Occidentale* folyó évi márcziusi füzetében találjuk *Laffitte Péter*, a Positivismus fejének s a Collège de France tanárának beszédét, melyet a cadillaci comitiákon¹ tartott s mely a földműves családokkal s különösen a *földműves nők* szerep-körével foglalkozik. Íme a beszéd szövege:

A Földművelési Comitiák hasznosságát általában fölösleges volna önök előtt fejtegetnem, csak egy specialis szempontból akarom itt méltatni, a mely egyszersmind megmagyarázza szereplésemet ez ünnepély alkalmával.

A földművelésnek mindennemű, még pedig practikus, értelmi és morális jó oldalai mellett lehetetlen meg nem emlékeznünk két rendbeli, még pedig sok tekintetben nyomós hátrányáról sem.

Így az értelem szempontjából a földművelés kettétlen túl elvonja az embert az általános eszméktől, melyek nélkül pedig nagy társadalom alig létezhetnék; mert hisz az általános eszmék nélkül képtelenek volnánk felfogni a complicált s nagy terjedelmű

¹ *Comitiáknak* nevezik a gazdasági termékek kiállítását s díjosztásokat, melyenek majd minden megyei járásban tartatnak időnkint.

viszonylatokat, melyek a modern, rendkívül szövevényes társadalmakban az egyes embereket egymáshoz fűzik. Másfelől meg a földművelés bizonyos elszigeteltségi állapotra kárhoztatja az embert, a mely többé-kevésbé káros befolyással lehet a socialitásra nézve. A földművesi comitiáknak egyik főhaszna abban áll, hogy bizonyos mértékben eloszlatják a jelzett két rendbeli káros befolyást, bár csak némileg s azt is csupán spontán módon. Ebből világos lesz azonnal a philosophikus interventio czélszerűsége, mert csak ez képes rendszeresen érvényre juttatni azokat az általános szempontokat, melyeket az imént fölemlítettem. Ez magyarázza meg egyszersmind azt, hogy miért szólítottak föl önök ez ünnepélyben való részvételre, bár ebben a földijök iránt érzett személyes rokonszenvnek is — mely őszinte hállára késztet — nagy része van.

Ez alkalommal való interventióm összefüggésben van életem egyik főczéljával, melynek létesítésére egy emberöltő óta töreksem és melynek velejét e szavakba foglalhatom: *a népszerű felsőbb oktatás*. Ez oktatás célja nem más, mint megismertetni a nép tömegével, osztály- és nemi különbség nélkül, a legmagasabb rendű általános ismereteket, melyeket a tudományos és philosophikus evolutio a századok folyamán létesített.

Ez a cél kétségkívül roppant nehézségekkel jár és én épen a gyakorlat folytán teljes tudatában vagyok az akadályoknak, melyek megvalósulása elé tornyosulnak. Kétségtelen dolog, hogy avégből, hogy valamely tárgy egy egyszerű és mindenki által felfogható formulában összegezhető és kifejezhető legyen, szükséges, hogy felsőbb rendű szellemek alapos és mélyen járó módon feldolgozták legyen azt. A catholicismus, a mely eddigelé az általános vallást létesíteni törekedő kísérletek közül kétségkívül a legkiválóbb, a legmagasztosabb, csak igen későn ért el odáig, hogy egy egyszerű catechismust szerkeszthessen. Az első ilyenmű munkálatot tudtommal Rotterdami Erasmus tette közzé 1531-ben és különösen a tridenti zsinat óta szaporodtak el az enémű munkák. Önök is természetesnek találандják, hogy a tudomány aegise alatt az efajta összegezések gyorsabb tempóban létesülnek, sőt azzal kecsegtetem magamat, hogy e mai napon egy ilyennek, bár még nagyon tökéletlen, vázlatával szolgálhatok önöknek.

A földművelés, természetéből folyólag, a talajnak egy bizo-

nyos meghatározott részletéhez van kötve. E körülménynél fogva már kapcsolatban van, még pedig sokkal bensőbbben mint az emberi tevékenység bármely más ága, a haza fogalmával; eme sua sponte kapcsolatra rá kellett mutatnom különösen a végből, hogy levonjam belőle azt a következtetést, hogy a földművelés a tulajdonképeni hazafias iparág. Ez meg mintegy természetes egymásutánban arra indít, hogy előadjam önöknek a haza definitióját egy formulában, melynek szerzőségére büszke vagyok; remélem megbocsátják nekem e büszkeséget, mely alapjában nem más, mint az apa érzelme gyermeke irányában.

„A haza egy bizonyos számú családnak egyesülése, a melyek földi bolygónk egy meghatározott részének birtokába helyezkedvén, azt egyazon kormány oltalma és elődeik súlya alatt, az utódok számára munkálják.“

Engedelmet kérek, uraim, hogy e definitio egyes alkotó elemeit részletesebben fejtegethessem. Első helyen észrevehetik önök, hogy szerintem a hazát alkotó elem nem az egyén, hanem a család; ez utóbbi az elsőrendű, egyszerű collectivitás, a mely előkészít bennünket arra, hogy a nagy collectivitás: a haza által és érte éljünk. A haza második eleme: a föld egy meghatározott részletének birtokbavétele, és ez nélkülözhetetlen feltétel nemcsak az egyes hazákra nézve, hanem alapjában véve minden normális családra nézve is, a mennyiben a lakóhely tulajdonként való birtoklására ennek valóban szüksége van.

Minden hazának harmadik eleme: a kormány; ez az az apparatus, a melynek segítségével az egésznek a részekre való visszahatása végbemegy. Egy társadalom kormány nélkül olyan, mint egy test lélek vagy agy nélkül. Kormány nélkül nem létezhetnék valóságos szervezet, legfőlebb csak összefüggéstelen és anarchikus együttlétezés. Minél inkább fejlődik a társadalom, annál nagyobb szüksége van kormányhatalomra; ezzel egyszerűs mind karöltve jár — és épen nincs vele ellenmondásban, — az egyén fokozatos fejlődése úgy physikai, mint értelmi és morális tekintetben.

Végre a haza negyedik alkotó eleme: a solidaritásnak benső combinatiója a folytonossággal. Tény az, hogy az emberek között való solidaritás hovatovább jobban kifejezésre jut és mainapság a legegyszerűbb és legszerűebb existencia véghetetlen mennyiségű befolyásoló elemtől van függésben. Ennek bizonyítására nem is kell

más körülményt felhozni, mint a piacok távolságát és különféleségét, melyeken az önök által termelt dolgok elárúsításra kerülnek s fogyasztók változatosságát.

De, uraim, ha a különböző egyéni tevékenységek solidaritása jellegzetes a haza létezésére nézve, kétséget nem szenved, hogy a folytonosság még sokkal jellegzetesebb. A folytonosság nem más, mint az alárendeltségi viszony, melyben valamennyi elődünk irányában állunk; mert a legcsekélyebb haladást vagy vívmányt bármely téren, melynek gyümölcsét manapság gondtalanul élvezzük, a bennünket e földön megelőzött emberek folytonos és nehézségekkel teljes munkálkodása hozta csak létre. Legegyszerűbb s legtalálhatóbb példát erre a betűk, az ábécze feltalálása nyújtja. Írás és olvasás nélkül a legegyszerűbb ipari élet is majdnem lehetetlen volna; pedig az ábécze a nagy egyiptomi theokratia századokra nyúló tevékenysége készítette elő, majd a phoeniciék ez alpból fejlesztették tovább, a görög-római világ pedig örökség gyanánt ránk hagyta. Mint e példa is mutatja tehát, uraim, minden tekintetben elődeinknek tartozunk köteles halálával. Ámde a positiv társadalmi tudománynak épen az a feladata, hogy e függésnek törvényeit felfedezze s megállapítsa. Ide vonatkozik Comte Ágost gyönyörű formulája: *A holtak hovatovább fokozottabb mértékben kormányozzák az élőket*; ellenök lázadás alig képzelhető.

Hogyha a fentebb adott definitiót a nagy és szép hazára alkalmazzuk, melyhez tartozunk, t. i. Franciaországra, szembezőkő módon beigazodik annak minden egyes alkotó eleme. Ki tagadhatná, hogy nem őseink azok, kik e szép és terjedelmes országot számunkra szerezték; ők hódították meg fegyverrel, ők védték meg az ellenségek ellen, ők öntözgették verejtékökkel és vérökkel; ők alakították azt hatalmas szervezetté, a melyben az összességnek együtt s egy czélra működése szerencsésen combinálódik minden egyesnek egyéni értékével. Innét folyik a szoros kötelesség, hogy a nagy államférfiak emlékét, kik hazánk nagy rendeltetésének teljesítésében vezérszerepet vittek, tisztelettel környezzük, névszerint, hogy csak a moderneket idézzük: XI. Lajosét, IV. Henrikét, Richelieu, Danton, Carnot és Hocheét, kik mind hozzájárultak úgy az ellenségek elleni védelmezéséhez, mint területének kikerekítéséhez. Valóban értelmi és morális ügyefogyottságnak adná jelét az, ki ezt be nem látná. De önök,

uraim, azok közül valók, kik teljes szívvel hozzájárulnak a mult nagy embereinek dicsőítéséhez, a mely egyik alapfeltétele az emberi természet folytonos tökéletesbülésének.

De a mint van egy nagy haza, úgy létezik egy kicsiny is, a mely előkészít bennünket arra, hogy ama nagyért és általa éljünk: ez pedig a *község*. Ha ez utóbbira nézve tisztán francia területen maradunk, úgy találjuk, hogy Franciaországban a község a feudalitás és az egyház kettős előkészítő hatása alatt jött létre. A földesuraság és a plébánia befolyása hozta létre a valóságban a községet, bár e két tényező közreműködése nem volt mindig egyenlően fontos, és az egyiknek vagy másiknak hatása túlyomó volt egyes esetekben. Az alkotmányozó nemzetgyűlés, igazán bámulatra méltó és becsületére való tapintattal meghagyta a mult e nagy alkotását; átvette Franciaországnak községekre vagy plébániákra való felosztását, sőt még oly adminisztratív és politikai funkciókkal is felruházta a községet, a melyeknek eddig híjával volt, a nagy Turgot e részbeni törekvéseinek meghiusulása után. Ez országban csakis két apparatus van, a melyből absolute hiányzik az arbitrarius elem, ezek: maga Franciaország és a *község*, a többi adminisztratív alosztályozás, az egyik sem föltétlenül önkénytes, mégis elég tág fokú indeterminációnak hagynak helyet. Órizzük meg, uraim, gondosan a nagy és a kis haza közti összhangot.

Három elem játszik főszerepet a község megalapításában: a *mairie*, a mely a közigazgatási, a politikai s a gazdasági élet szerve; az *iskola*, a mely a szellemi tőke s eredmények átörökítésének többé-kevésbé tökéletes apparatusa, és végül a *temető*, e bámulatra méltó intézmény, a mely az emberi folytonosság nagy symboluma. Önökben, földmíves uraim, e haza polgárai között legélénkebb és legmélyebb a kis haza iránti érzelem. Órizzék azt gondosan és kegyelettel keblök mélyén; természetesen nem azért, hogy elválasszák azt a nagy haza eszméjétől, hanem ellenkezőleg azért, hogy tanulják meg jobban megismerni és szolgálni ez utóbbit, a mint ez is önöket szolgálja. Ezt tevén, kettős értelemben is jó hazafiak lesznek, ez pedig a közre nézve csak nyereség lehet, a mint önökre nézve dicsőség.

Lássuk már most, hogy eme kis hazában miként viselkedik ennek lényeges alkotó eleme: a földmíves család; és a családban ennek lényeges eleme: a *nő*.

A francia nő az utóbbi időben egész nyugoti Európában valóban igazságtalan támadásoknak lett mintegy czéltáblájává, pedig, mint már más helyütt kifejtettem, legalább is van olyan mint akármely más nemzet nője. Két lényeges vonás jellemzi: az egyik, hogy mély megvetéssel viseltetik a nők úgynevezett politikai jogai iránt, valamint az állítólagos nőemancipatiót illető revolutionarius, azaz ép oly retrograd mint anarchikus, teoriák irányában. Nagyon jól tudja, hogy a családban ép oly nyomós mint a milyen jogos befolyással rendelkezik; világért sem akarná ezt kockára tenni csak azért, hogy alapjában véve egy tökéletlen férfi szerepét viselje. Egy másik tulajdonsága, hogy minden körülmények között könnyen feltalálja magát, azaz triviális kifejezéssel élve: életrevaló; csakugyan bámulatraméltó mily nagyfokú szellemi ruganyossággal képes az élet különböző körülményeihez alkalmazkodni. Tény, hogy láthatunk akárhány nőt, aki salonját odahagyva hirtelen egy gyár vagy jószág igazgatását veszi át. Engedeimökkel egy egyszerű adomával fogom ez állítástomat illusztrálni.

Tessé herczegnő, mindamelltt hogy a párisi élet minden elegantiájához volt szokva, mikor a nagy forradalom előidézte emigrationalis mozgalom következtében egyszerre Mecklemburg herczegségbe került, épen nem esett kétségbe. Ott vagyonának maradványaiából tejjgazdaságot alapított; reggelenkint a szó szoros értelmében tehenész nő volt, este pedig újra Tessé herczegnő, a magasfokú cultura minden raffineriájával s a XVIII. század kiváló sociabilitásával. E példa pedig nemcsak azt mutatja, uraim, hogy a francia nő a legkülönbözőbb helyzetekhez tud alkalmazkodni, hanem azt is, hogy mikép lehetséges combinálni a tényleges földmives életet a szellem magasfokú culturájával és mindazon delicatesseszel, mely a nőt magában véve aesthetikus lénynyé teszi és arra képesíti, hogy nagyobb mértékben, mint bármely más lény, a szép érzelmét fejleszsze és művelje.

De térjünk vissza a földmives nőhöz. Önök jobban tudják mint én, hogy milyen jelentékeny szerepet játszik a nő földművelésünkben; az ő védő szárnyai alatt van különösen a kerti és háziipari termelés, a mely a francia gazdaszatnak oly lényeges és jövedelmező alkotó-részét teszi.

A hírneves angol politikus, Gladstone, reagálni akarván az angol gazdasági élet túlságos rendszeressége ellen, a mely csak

gabonát és húst akart volna termelni, egy edinburgi beszédében azt mondta hallgatóinak: Termeljének rózsját.

De, uraim, a lényeges dolog az, hogy a francia földműves nő a termelés munkájában való tényleges és fontos részvételt kombinálni képes a szellem kulturájával s a ruházat aesthetikai kellemeivel, a mint a ma esti bálban erről alkalmunk lesz meggyőződni.

Nem szabad különben szem elől téveszteni, a mit már régóta hangsúlyoztam, s a mit könnyen felejtenek, hogy historíai-lag a földműves osztálynak a középkorban végbement felszabadulásában a szolgaság járma alól, nem a paraszt maga az, a ki felszabadult, hanem a földműves család s a nőnek nem csekély része volt e felszabadulásban; takarékosága és mértékletessége ellenkezőleg nagy mértékben hozzájárult ehhez. Tisztelet illeti azért a földműves nőt e czímen is.

Engedelmet kérek, hogy ez általános észrevételekkel idejököt igénybe veszem. Az önök feladata lesz azokat megtermékenyíteni, a praktikus élet mindenféle tüneményeivel kapcsolatba hozni azokat. E ponton mély harmonia létezik a theoria s a praxis emberei között, s ez utóbbiak közül azoknak, kik kézi munkával foglalkoznak, óriási előnyük van: az, hogy a mit csinálnak, annak hasznossága kétségtelen, bizonyos. Midőn atyám egy hordódongát készített, ezzel a társadalomnak korlátolt terjedelmű, de kétségtelen szolgálatot tett. Én ellenkezőleg a magas s általános tudományos meditációkkal foglalkozom; a mit tettem, annak bizonyára általánosabb hordereje van, de hátha őszinte kívánságom, törekvéseim mellett is, mégis csalatkoztam? . . . De nem tartóztatom tovább önöket, engedjék meg, hogy végezetül poharamat emeljem a *földműves nőkre*.

*

Ugyane füzetben találunk mutatványokat a következő című munkából: *Le Nouveau Calendrier des grands hommes*, melyet az angol eredetiből (The New Calendar of Great Men, edited by Frederic Harrison, London and New-York, Macmillan and Co. 1893. cash 7 sh. 6 d.) Ch. Avezac-Lavigne az imént fordított le. E mű a positivista kalendáriomban foglalt híres emberek életrajzeit közli s általános érdekénél fogva helyénvalónak tartjuk belőle olvasóinkkal megismertetni a tájékoztató *Előszót*, melyet

a kiadó *Harrison*, az angol positivisták feje, írt meg. Még 15 más szerző vett részt a munka szerkesztésében, a legkiválóbbak közülök: dr. Bridges, Beesly, Lushington stb. Az *Előszó* így hangzik:

A jelen mű első eszméje a londoni Newton-Hallban születelő positivista Comitétől ered, a mely már 1883-ban tervbe vette kiadását azzal a célzattal, hogy általa világosabbá tegye a historicus fejlődési folyamat általános theoriáját, a mint az Comte Ágost több rendbeli munkájában kifejtetett. Tudva van különben, hogy e nagy gondolkozó sociológiája az emberi fejlődés egységén alapul. A végből, hogy megkönnyítse a mult általános conceptióját és szemmel is láthatólag föléleszsze a különböző korok folytonosságának érzelmét, Comte már 1849. április havában közzétett egy táblázatot, melynek e czímet adta: *Positivista Kalendárium*¹ vagy az Emberiség története előkészítő korszakának concrét átnézete. Úgy tekintette ezt, mint egy ideiglenes conceptiót, melynek rendeltetése a XIX. századra s nyugoti Európára szorítkozik. Ez a táblázat a szellemi productio minden fajában kiváló, tipikus nevek sorozatából áll, és a Mózes-től kezdve egész a jelen század elejéig élt költőkig s tudósokig terjed. A hónapok a legkiválóbb személyiségek neveivel jelöltettek, ötvenkét más jeles ember az év heteinek élére kerültek, a többi nap is mind valamely nagy ember nevét kapta; szőkő években pedig ez utóbbiak némelyikének helyét más, kevésbbé jelentékeny név foglalja el. A kalendárium tehát 558 kiváló férfi és nő nevét foglalja magában, melyek fontosságuk szerint négy különböző kategóriára oszlanak (hónapok, hetek főnökei, napi fő- és mellékes típusok), különbség nélkül minden korból, népfajból és országból erednek s egyaránt képviselik a vallásban, művészetben, philosophiában, hadakozásban, politikában, iparban és tudományban kimagasló szerepet játszott nagy embereket.

A jelen kötet e szerint 558 tömör s kivonatos életrajzot tartalmaz, oly személyiségeket, kik mind a civilisatio általános haladásának főbb tényezői gyanánt jönnek számba. Mindegyik életrajz az illető typus jelentékenysége szerint terjedelemben nézve is különbözik. A szerzők főtörekvése oda irányult, hogy mind-

¹ Magyarul is megjelent a «Positivismus mint vallásrendszer» című munkához mellékelve s külön lapon is. (Révai Leo, 1892.)

egyik ténykedését apréciálják és hogy jelezzék, mennyiben járult hozzá a civilisatio nagy művéhez. A biographiai részletek csak arra szolgálnak, hogy kellőleg megmagyarázzák a helyet, melyet az illető typus az emberi fejlődés sorozatában elfoglal. Egyetlen kötetre lévén szorítkozva,¹ e könyvnek távolról sem lehet praetensiója, hogy concurrentiába lépjen a számos kötetre terjedő, biographiai vagy irodalmi részletekben bővelkedő gyűjteményes művekkel. Célunk az volt, hogy minden egyes életrajzra vonatkozólag a legjobb auctoritásokra, még pedig lehetőleg a kortársakra hivatkozzunk, továbbá hogy az eredményeket, vitatás nélkül, resumáljuk.

Könyvünk terve lényegesen különbözik bármilyen más életrajzi gyűjteménytől. Biografikus szótárnak nem mondható, mert a nevek nem következnek betűrendben, hanem történeti egymásutánban és a különböző életrajzok egymással összefüggő sorozatot képeznek. Minden egyes szakasz avagy hónap más-más tárggyal foglalkozik, nevezetesen költészettel, philosophiával, politikával stb. s legtöbbszörre egyetlen szerző tárgyalja az egész szakaszt. Minden hét vagy alszakasz ugyanazon tárgynak egy korlátoltabb ágával foglalkozik, a melynek az a bizonyos hét szentelve van. (Igy pl. a tizedik hónap Shakespeare aegise alatt a modern drámának van szentelve, ennek negyedik hete Mozart főnöksége alatt a zenészeknek van fentartva s napi typusokul Gluck, Haendel, Beethoven, Rossini, Bellini stb. szerepelnek.) Úgy a hónapi mint a heti seriesben a nevek chronologikus sorrendben következnek, legalább az ugyanazon rangsorozatbeliek. Ilyenformán a legkiválóbb emberek abban a rendben vannak csoportosítva, a melyben a civilisatiónak az a bizonyos ága, melynek életüket szentelték, fejlődött. Következőleg e könyv minden egyes szakasza külön egészet képez s mint olyan olvasható. Mindegyiket külön jellemző bevezetés is előz meg. Az egész mű tehát úgy tekinthető, mint a civilisatio általános haladásának kézikönyve biographikus alakban.

Még egy más szempontból is különbözik e munka a biographikus szótáraktól. A nevek összeállításában, melyek e gyűjteményben szerepelnek, nem az illetők híre-neve volt mérvadó, sem az, hogy minő helyet foglalnak el az irodalmi vitaközások-

¹ A francia kiadás két kötetre terjed. Ára 13 frank.

ban. A választás az olyan typosokra szorítkozott, a kik, bár jelentékeny tévedésekkel és számos hézagokkal, hozzájárultak a civilisatio nagy munkájához. Így, hogy példát idézzünk, nem találkoznak benne Alcibiades, Pompejus, II. Fülöp vagy Napoleon neveivel és sok mással sem, melyek egész kis irodalmat támasztottak. A positivista naptár nem szentek vagy herosok gyűjteménye, hanem olyan embereké, a kiknek emlékezete érdemes arra, hogy fenmaradjon ama szolgálatok folytán, melyet az emberi társadalom fejlődésének tettek, e társadalmat úgy vevén szemügyre, a mint az nyugati Európában e század eleje táján létezett.

E munkától ugyancsak távol áll az a czélzat, hogy egy encyclopaedia vagy más ilyen általános tudománytár helyét pótolja. Úgy korlátolt terjedelme mint már tárgya maga is kizárnak ilyes pretensiót. A kalendáriumot maga szerzője úgy tekintette, mint egy művészeti productiót; annak minden egyes része ugyanis, ellentétek és harmoniájuk segélyével, hivatva volt élénken szembe-tüntetni az emberi nem általános haladásának synthetikus vagy organikus jellegét. Ez az oka, hogy csakis azok nevével találkoznak benne, kiknek működése teremtő vagy constructiv jellemű, míg a tisztán romboló, felforgató vagy protestáns és revolutionarius typosok, bármi kiválók lettek légyen, benne nem szerepelnek, habár ténykedésök, a maga idején, hasznos volt volna is. A naptár Comte egész művének az a része, a mely legáltalánosabb elismerésben részesült. Még olyanok is hasznosnak és suggestiv jelleműnek találták, a kik rendszerezésének egyéb részleteit elvetették. Általános elfogadásra talált John Stuart Mill ítélete, mely szerint „egyetlen valóban hasznos szolgálótat tett kiváló ember sem maradt ki belőle, hacsak szerepe nem szorítkozott egyszerűen a tagadásra vagy rombolásra.“

A szerzők a Comte által összeválogatott 558 nevet átvették a nélkül, hogy e sorozaton bármit is változtattak volna. Nem kerülte el figyelmöket, hogy nyomós okokat lehetne felhozni a mellett, hogy e sorból egyes nevek kihagyassanak vagy mások hozzáadassanak, és hogy absurdum volna feltenni, hogy bármilyen névsorozat olyan absolut tökéletességű legyen, hogy javítása egyáltalában lehetetlen s czéltalan volna. Azonban a positivista kalendárium egy a legnagyobb gonddal ponderált egész, s összealkotásában egyéb tekintetek mellett főleg az a szempont volt

döntő, hogy a különböző népek s az egyes korszakok részese-
dését az általános fejlődési menetben feltüntesse, a magok fon-
tossága arányában. Ebből kifolyólag több évre terjedő meditatio
eredménye nemcsak, hanem készítése idejében szerzője a leg-
competensebb emberek véleményét is kikérte s észrevételeiket
számba vette. Elannyira, hogy tudomásunk szerint nem létezik
más, az idők teljére kiterjedő s az emberi tevékenység minden
ágát felölelő osztályozása a jeles és kiváló embereknek, a mely
csak meg is közelítené a Comte-féle naptárt; s ez idő szerint
nem is tudunk senkit, a ki elegendő competentíát vindicálhatna
magának arra, hogy akár revideálhassa, akár módosíthassa e
névsort, mint egészet véve. Nem volna nehéz vagy hüsz nevet
proponálni olyat, melyet hozzáadni vagy törölni lehetne; de ha
a revisio munkája egyszer megindul, lehetetlen belátni, hol
állapodnék meg s hogyan volna képes csak két ember is egyet-
értésre jutni az íránt, miként kellene öt- vagy hatszáz névből
álló listát kellőleg osztályozni.

A bomlasztó vagy revolutionarius hatásuk által hírnévre
vergődött személyiségek kizárása lényegesen leszállítja a véle-
ményeltéréseket, úgy hogy a competens emberek ötszáz név íránt
könnyen egyezsre juthatnának. A mi ezen felül van, azok
íránt a nézetek talán nagyon is szétágaznának. Könnyen meg-
lehet azonban, hogy a különböző kritikuskok egymás közt csak
annyira eltérnének mint Comtetól. Nincs helyén itt commentálni
vagy magyarázni Comte ítéleteinek indokait, azonban néhány fel-
tűnőbb esetre nézve ezt az illető helyen vagy a hónapok bevezet-
éseiben meg fogjuk kísérelni.

Azonnal szemébe tűnhetik az olvasónak, hogy a naptár
egyetlen kortárs nevét sem foglalja magában s hogy a jelen
század első generációjával záródik. Alig egy-két kivétellel (a
legkiválóbb az elektromos táviró feltalálójára vonatkozik) nem
szerepel benne oly személyiség, kinek működése 1830-nál újabb
keletű s egyetlen egy van olyan, ki a XIX. században született.
Hiába keresnénk tehát benne a még jelenleg is élő vagy nem
régén letűnt jeles tudósok, írók és művészek nevét. Nem szerep-
el benne sem Faraday, sem Darwin, Helmholtz, Virchow, Pasteur,
Hugo vagy Tennyson. A kalendáriom conceptiója 1845-ről datá-
lódik s 1849-ben tétetett közzé. Világos, hogy mi most más-
képen appreciálunk, mint tették ezt Párisban 40—50 évvel

ezelőtt, s hogy mi sok tekintetben többet tudunk. Azonban, mint-hogy a mű egészében tekintve rég elmúlt idők embereivel foglalkozik, a kiknek túlnyomólag legnagyobb része a XIX. század előtt élt, e körülmény épen nem bír fontossággal s legfőlebb csak egynéhány, a költészet vagy a művészetek terén szerepelt személyiségre nézve jöhetne számba.

Nem szabad szem elől téveszteni, hogy az illustris személyiségek osztályozása a hónapok és hetek mechanikus egyformasága szerint, bizonyos korlátokat szab és nagyban nehezíti és módosítja a kiválasztást. Ez osztályozási módnak különben megvannak előnyei úgy mint hátrányai. Ha egyfelől korlátokat szab s bizonyos anomaliákra szolgáltat okot, másfelől viszont, mint a költészetben a versmérték és a rím műkellékei, bizonyos egységet, arányosságot és tömörséget kölcsönöz az egésznek. Misem lenne könnyebb mint egy, kiváló emberekből álló sorozatot összeállítani, ha semmi mesterséges korlát nem akasztaná meg ebbeli működésünket; már azután bajosabb volna bizonyos symetriát hozni bele a táblázatba. Comte főczélja az volt, hogy az emberi fejlődésnek concrét képét vázolja és tudtommal e törekvésében nem volt elődje. Kalendárioma nem a bírnévért versengő candidatusok érdem- és czímsorozata; semmi kizárólagos jelleggel nem bír; ideiglenes és egészen relativ jellegű; nem annyira a személyes érdemet tartja szem előtt, mint a historikus eredményt.

Főlöszlegesen tartjuk itt a naptár alakja iránt hosszú fejtegetésekbe ereszkedni. Elégséges egy pillantást vetni reá, hogy egész oekonomiája világos legyen. Mostani naptárunknak — a mely egyiptomi, héber, római és szentszéki intézmények keveréke — anomáliái és zavarai onnan erednek, hogy egyrészt lehetetlen az évet egész hetekre felosztani, másrészt hogy a kik rendezték és revidéálták, inkább szeszélyöktől, mint a dolgok belátásától vezéreltették magokat. (L. Sosigenes életrajzát.) Comte ellenben pontosan symmetrikus naptárt készített úgy, hogy az évet 52 hétre osztotta s egy napot számfeleltinek tett; a heteket pedig négyesével egy-egy hónapba foglalta; a hónapok száma e szerint 13. Az év utolsó napja, mely sem nem számozódik, sem hétnevet nem kap, mint kiegészítő nap, a holtak emlékének marad szentelve, úgy mint mostan november 1-je; szökő években pedig még egy más pótló nap járul ehhez, a mely a

szent emlékü nők ünnepe. Ilyen formán nemcsak minden év, de minden hónap is mindig új héttel kezdődik. Az évfordulók s más periodikusan visszatérő körülmények nemcsak a hónapnak, hanem a hétnek ugyanazon elnevezésű napjára esnének mindig. Minden hónap mindig pontosan négy hétből, egy félév pedig pontosan huszonhat hétből állana. Soha sem lenne öt hétfő egy hónapban; újév napja úgy mint nyár közepe mindig a hétnek egy ugyanazon napjára esnének; sőt még a szökő év sem okozna zavart a szabályos elrendezésben, mást mint hogy az év végén egy második pótló nap toldatnék be.

Végül értesítjük még az olvasót, hogy az egyes cikkek végére helyezett könyvczímek nem úgy tekintendők, mint oly auctoritások, melyekre a szerzők támaszkodtak a cikk megírásában, hanem mint oly közkeletű művek, melyekben az olvasó bővebb információt találhat. Főtörekvésünk az volt, hogy az életrajzi s más adatokat az eredeti forrásokból merítsük, mikor pedig írókról van szó, ezeknek saját műveiből.

K—n.

* * *

Max Verworn. Allgemeine Physiologie. Ein Grundriss der Lehre vom Leben. Jena, Gustav Fischer 1895. XI+584 pag. Ára 15 márka.

Szokatlannak tetszhetik, ha egy philosophiai folyóirat élettanról szóló művet ismertet irodalmi rovatában. A szóban levő mű azonban oly természetű, hogy méltán vonja magára a philosophus figyelmét. Szerző physiologia czímén az élet problémáját veti fel és azt teszi vizsgálódásainak tárgyává. Az élet a physiologia legfőbb problémája és a szerző ezt a problémát — hogy a mű gondolatmenetét előre is jelezzük — a fizikai energiatan alapján akarja megfejteni, kiindulva a sejtnék, mint az összes élő anyag elemének életéből. Megmutatja mindenekelőtt, hogy az általános physiologia csakis cellularphysiologia lehet és midőn munkáját a physiologia nagy mestere: *Johannes Müller* emlékének szenteli, hangsúlyozza, hogy ő is úgy mint ez az úttörő tudós, az összehasonlító physiologia álláspontját akarja követni, azt az álláspontot, mely legjobban óv a hamis általánosításoktól, melyre az emberi szervezet egyoldalú physiologiai tanulmányozása vezet.